

İbnü'l-Cezerî'nin Vakf-İbtidâ İlmine Yaklaşımı

Mehmet KARA*

Özet

Kıraat ilminin tarihî sürecinde önemli bir âlim kabul edilen İbnü'l-Cezerî'nin (ö.833/1429) vakf-ibtidâ ilmine yaklaşımını incelemeyi hedeflediğimiz bu çalışmada öncelikle onun *et-Temhîd fî 'ilmi't-Tecvîd*, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, *en-Neşr fî'l-kırâti'l-'aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* vb. eserleri gözden geçirilmiştir. Bu eserler bağlamında vakf-ibtidâ ilminin kavramsal çerçevesi, vakf - kat' - sekte kavramları ve bu terimlerin nüansları, vakfa ve ibtidâyâ uygun olan veya uygun olmayan kelimeler, vakf ve ibtidâ çeşitleri, kelimelerin sonunda dikkat edilmesi gereken vakf kuralları, bazı özel kelimelerde vakfın nasıl yapılacağı gibi meseleler incelenmiştir. Önceki ve sonraki dönemlerde telif edilmiş önemli vakf-ibtidâ eserlerinden de istifade ederek İbnü'l-Cezerî'nin vakf-ibtidâ ilmindeki kaynakları, bu alandaki özgünlüğü ve etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Kıraat, Vakf, İbtidâ, İbnü'l-Cezerî

Ibn al-Jazarî's Approach to the Science of Waqf and Ibtidâ

Abstract

In this study, we aim to investigate the approach of Ibn al-Jazarî, who is considered an important scholar in the historical process of the science of recitation ('ilm al-qirâ'ah), to the science of waqf and ibtidâ. For this purpose, firstly we will inspect particularly his following books: *Al-Tamhîd fî 'ilm al-Tajwîd*, *Mukaddimah al-Jazariyyah*, *Al-Nashr fî al-Qirâ'ah al-'Ashr*, *Tayyibah al-Nashr*. In the context of these works, we will examine such topics like the conceptual framework of the science of waqf and ibtidâ, the terms of waqf - kat' - sakt, the differences between these terms, other words used for waqf and ibtidâ, the parts of waqf and ibtidâ, the rules of waqf at the end of the words, and how to do waqf in some special words. Secondly in this study, we will try to determine Ibn al-Jazarî's sources in this science, his original contributions to it, and his influences on it by making use of the significant books of the science of waqf and ibtidâ written in the previous and later periods.

Keywords: Qur'an, Recitation, Waqf, Ibtidâ, Ibn al-Jazarî.

* Öğretim Görevlisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Kur'an-ı Kerim Okuma ve Kıraat İlmî Anabilim Dalı.

Giriş

İnsanların hidâyeti için indirilen Kur'ân-ı Kerîm, okunup anlaşılabilmesi maksadıyla tadrîcî bir şekilde¹ ve ilk muhatapların dili üzere² nâzil olmuştur. Zira Kur'ân'ın nüzûlündeki asıl amaç, onun anlaşılması ve ilahî mesajının tatbik edilerek hayat bulmasıdır. Müslümanlar Kur'ân'ın nüzûlünden itibaren onun ihtiva ettiği mesajını anlayabilmek için birçok eser kaleme almış ve anlaşılmasını sağlayacak her ilmi önemli ve zorunlu telakki etmişlerdir.

Kur'ân'ın nâzil olduğu şekli ile doğru okunabilmesini konu edinen kıraat, tecvid vb. ilimler, aynı zamanda manasının sahih olarak ortaya çıkmasına da imkân verir. Kıraat ve tecvid ilminin temel konularından vakf ve ibtidâ ise Kur'ân okuyucusunun nerede ve nasıl vakfetmesi, tilâvete nereden ve nasıl başlaması gerektiğini öğreten, okuyucunun kıraatini disipline eden, ahenkli bir okuyuş sergilemesini sağlayan ve bu sayede tilâvetini süsleyen, okuyanın ve dinleyenin âyeti anlamasına yardımcı olan bir ilimdir.

Ümmü Seleme (r.a.) (ö. 20/640), Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân tilâvetini, "Peygamber (s.a.v.) Kur'ân okuduğu zaman, okuyuşunu âyet âyet kat' (vakf) ederdi." şeklinde nitelmiş ve Fâtîha sûresinin ilk üç âyetini her âyetin sonunda vakfederek okumuştur.³ Ayrıca Furkan ve Müzzemmil sûrelerindeki⁴ "tertil" kavramının anlamına⁵ dair Hz. Ali'ye (r.a.) (ö. 40/661) nispet edilen معرفة الوقوف الترتيل: معرفة الوقوف وتجويد الحروف (Tertil: vakfları bilmek ve harflerin tecvididir.) rivayeti⁶ ile Abdullah b. Ömer'in (ö. 73/692) kendi dönemi ile sonraki dönemleri mukayese ederek söylediği "...Kur'ân'dan önce imanın nasip olduğu bir dönem yaşadık. Hz. Peygamber'e sûre nâzil olur ve bugün sizin Kur'ân'ı öğrendiğiniz gibi onun helalini, haramını ve vakfedilmesi gereken yerlerini öğrenirdik. Şimdi ise öyle kişiler var ki imandan önce Kur'ân nasip oluyor. Kur'ân'ı baştan sona okuyor ancak Kur'ân'ın emirlerini,

¹ Furkân 25/32.

² Yûsuf 12/2, İbrahim 14/4, Fussilet 41/44.

³ Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ* (thk. Hüseyin Esed Selim), Dimaşk 1984, XII, 451; Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, *el-Kat' ve'l-tinâf* (thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî), Dâru Âlimi'l-Kütüb, Riyad 1992, s. 11-12; İbnü'l-Cezerî, Ebû'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf, *en-Neşr fi'l-kıraâtî'l-aşr*, I, 226.

⁴ Furkan 25/32, Müzzemmil 73/4.

⁵ Tertil kavramı ile ilgili bilgi için bkz. Öge Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertil Âyetlerinin Yorumlanma Biçimi", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Kahramanmaraş 2015, cilt: XIII, sayı: 25, s. 27-61; Akpınar Ali, "Kur'ân-ı Kerîmde Okuma (Kıraat) Lafızları", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sivas 1998, sayı: 2, s. 217-220.

⁶ Hüzeli, Ebu'l-Kâsım Yûsuf b. Ali b. Cübâre, *el-Kâmil fi'l-kırââtî'l-aşr ve'l-erba'îne'z-zâideti 'aleyha* (thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rufâi eş-Şâyib), Müessesetü Semâ, yy. 2007, s. 93.

yasaklarını ve vakfedilmesi gereken yerlerini bilmiyor..." rivayeti⁷ de vakf ve ibtidâ ilminin öğrenilmesi ve bilinmesinin gerekliliğini vurgulayan istidlâlî⁸ nakillerdir.

Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûlü sonrasında Hz. Peygamber, sahabe ve tâbiinin Kur'ân tilâvetlerinde icra edilen vakf-ibtidâ ilmi, ilk dönemlerde şifâhî olarak uygulamada yer bulmuştur. Hicrî II. asırdan itibaren ise müdevven bir ilim haline gelmiş ve bu alanda birçok eser telif edilmiştir. Ancak bu eserlerin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. İbnü'l-Enbârî (ö. 328/939), Ebu Ca'fer en-Nehhâs (ö. 338/949), Ebu Amr ed-Dânî (ö. 444/1052), Ebu Ca'fer Muhammed b. Tayfûr es-Secâvendî (ö. 560/1164) gibi müelliflerin vakf-ibtidâ ilmine dair telifleri, günümüze ulaşan ilk dönem eserleridir. Bu müellefatta, âyetlerdeki vakfa ve ibtidâyâ uygun kelimelerin tayin edilmesinde âyetin cümle yapısı, âyet içerisindeki kelimelerin birbirleri ile veya âyetin devamındaki âyetle olan lafız ve mana irtibatı belirleyici olmuştur.

Vakf-ibtidâ alanında istifade edilmesi gerektiğini düşündüğümüz müelliflerden birisi de kıraat ilminin tarihi sürecinde simge bir isim olarak kabul edilen İbnü'l-Cezerî'dir (ö. 833/1429). Bundan dolayı biz de bu makalede müellifin *et-Temhîd fî ilmi't-Tecoîd*, *Mukaddimetü'l-Cezeriyye*, *en-Neşr fî'l-kırââtü'l-aşr*, *Tayyibetü'n-Neşr* vb. eserleri çerçevesinde vakf-ibtidâ ilminin kavramsal çerçevesi, vakf - kat' - sekte kavramları ve bu terimlerin nüansları, vakfa ve ibtidâyâ uygun olan veya uygun olmayan kelimeler, vakf ve ibtidâ çeşitleri, kelimelerin sonunda dikkat edilmesi gereken vakf kuralları, bazı özel kelimelerde vakfın nasıl yapılacağı gibi meseleleri inceleyeceğiz. Ayrıca önceki ve sonraki dönemlerde telif edilmiş bazı vakf-ibtidâ eserlerinden de istifade ederek İbnü'l-Cezerî'nin vakf-ibtidâ ilmine yaklaşımını ve bu alandaki özgünlüğünü de değerlendirmeye çalışacağız.

⁷ Nisâbüri, el-Hâkim Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn* (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), I-IV, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990, I, 91; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ* (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003, III, 170; Dâni, Ebu Amr Osman b. Saîd b. Osman, *el-Muktefâ fî'l-vakfi ve'l-ibtidâ* (thk. Cemâlüddin Muhammed Şeref), Dâru's-sahâbe, Mısır 2006, s. 16; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 225; Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerim, *Menâru'l-hudâ fî beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ* (ta'lik eden: Ebu'l-'Alâ el-'Adevî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 12.

⁸ Vakf ve ibtidânın önemini belirtmek için kullanılan bazı istidlallerin isabetli olmadığını ifade eden Mehmet Emin Maşalı; tertîl terimi ile ilgili Hz. Ali'den rivayet edilerek aktarılan yorumun ilk olarak Ebû Amr ed-Dânî (ö. 444/1053) ve Ebu'l-Kâsım el-Hüzelî'nin (ö. 465/1073) eserlerinde geçmesi, tecvid kavramının dördüncü asırdan itibaren kullanılmaya başlanması ve Şii kaynaklarda Hz. Ali'nin böyle bir sözünün bulunmayışı gibi gerekçelerle bu tür rivayetlere ihtiyatlı yaklaşılmasını tavsiye etmektedir. Geniş bilgi için bkz. Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Otto Yayınları, Ankara 2016, s. 136-140.

I. Vakf-İbtidâ'nın Kavramsal Çerçevesi

Sözlükte “durmak”, “durdurmak”, “duraklamak”, “ayağa kalkmak”, “ayakta durmak”,⁹ “vazgeçmek”,¹⁰ “okuyucunun bir kelime üzerinde durması”¹¹ gibi manalara gelen وقف lafzı; Kur’ân tilâvetinde bir kelimenin, sonrasındaki ifade ile irtibatını kesmek anlamında kullanılır.¹² Kur’ân tilâvetini geçici bir süre -nefes alıp tekrar okuyuşa devam etmek için- durdurmayı ifade eden vakf terimi genelde “durmak” ve “durdurmak” manalarında kullanılır. Kur’ân’da sadece dört âyette geçen وقف lafzının türevleri de aynı manada kullanılmıştır.¹³ “Hz. Peygamber, rahmet âyetini okuduğunda vakfeder, Allah’tan istekte bulunurdu. Azap âyetini okuduğu zaman da vakfeder, Allah’a sığınırdu.”¹⁴ şeklinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) tilâvetini niteleyen bazı hadislerde de “vakf” kavramı ifade ettiğimiz manadadır.

Vakfla birlikte kullanılan ve vakfın zıddı olan “ibtidâ” kavramı, sözlükte “başlamak” ve “bir şeyi ilk olarak yapmak”¹⁵ anlamına gelir. Kur’ân kıraatinde ise tilâvete ilk defa başlamayı veya okuma esnasında herhangi bir sebeple ara verilen ya da bitirilen tilâvete tekrar başlamayı ifade eder.

Kıraat ilminin bir alt disiplini sayılan vakf ve ibtidâ ilminin farklı tanımları söz konusudur. Her ne kadar vakf kavramı kısaca nefes almak için durmak ve sonrasında okumaya devam etmek şeklinde tanımlansa da İbnü'l-Cezerî'nin الوقف “Vakf, Kur’ân tilâvetine

⁹ Cevherî, Ebü Nasr İsmail b. Hammâd, *es-Sihah Tâcu'l-Lugâ ve Sihâhi'l-Arabiyye* (thk. Ahmed Abdülgafûr Attâr), Dâru'l-İlm, I-VI, Beyrut 1987, “v-k-f” md.; İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lugâ* (thk. Zühayr Abdülmuhsin Sultan), I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986, “v-k-f” md.; Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub, *el-Kâmusu'l-muhît* (thk. Mektebü Tahkiki't-Türâs fi Müessesetü'r-Risâle), y.y., Beyrut 2005 (8. Baskı), “v-k-f” md.; İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, *el-Müfredât* (thk. Muhammed Seyyid Geylânî), Dâru'l-Ma'rife, Lübnan ts., “v-k-f” md.; İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî el-Misrî, *Lisânü'l-Arab*, (thk. Emin Muhammed ve Muhammed Sâdık), y.y., Suûdi Arabistan, 2003, “v-k-f” md.; Zemaşşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, *Esâsu'l-belâğa* (thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd), I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998, “v-k-f” md.

¹⁰ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “v-k-f” md.

¹¹ Zemaşşerî, *Esâsu'l-belâğa*, “v-k-f” md.

¹² Nîsâbü'rî, Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Kummî (nşr. Zekeriyâ Umeyrat), *Garâibu'l-Kur'an ve regâibu'l-furkân*, I-VI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996, I, 44; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nûri es-Safâkûsî, *Tenbîhu'l-gâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn* (tash. Muhammed Şâzeli en-Neyfûr), Müessesâtü Abdülkerîm b. Abdillâh, Tunus 1974, s. 128.

¹³ En'âm 6/27, 30; Sebe' 34/31; Sâffât 37/24.

¹⁴ Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdîrrahman b. el-Fadl, *es-Sünen* (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), I-IV, Dâru'l-Muğni, Suud-i Arabistan 2000, II, 826. Tirmizî, Muhammed b. İsa b. Sevre, *Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u'l-Kebîr)* (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), I-VI, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut 1998, I, 349.

¹⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, “b-d-e” md.; Cevherî, *es-Sihah*, “b-d-e” md.; İbn Fâris, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Lugâ* “b-d-e” md.; Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu'l-muhît*, “b-d-e” md.; Râgıb el-İsfahânî, *Müfredât* “b-d-e” md. Ayrıca bkz. Temel Nihat, *Kıraat ve Tecvid İstilahları*, İFAV Yayınları, İstanbul 2013 (3.Baskı), s. 67; Öge Ali, Dereli M. Vehbi, *Kur'an Bilgisi Soru Bankası*, Kitap Dünyası, Konya 2014 (4.Baskı), s. 189.

tekrar başlamak düşüncesiyle bir kelimedede, nefes alma süresi kadar okuyuşu ve sesi kesmektir.”¹⁶ tanımı daha kapsamlıdır.

Kur’ân tilâvetinde anlamın tamam olduğu yerlerde okumaya ara vermeyi ifade eden vakf kavramının yerine kat’ ve sekte gibi bazı terimler de tercih edilebilir. İbnü'l-Cezerî ve Suyûtî (ö. 911/1505) gibi bazı âlimler, vakf-ibtidâ âlimlerinin bu tercihlerini mütekaddimûn ve müteahhirûn şeklinde iki dönemde inceler. İbnü'l-Cezerî -hangi âlimlerin ve hangi zaman diliminin kastedildiğini net bir şekilde belirtmese de- mütekaddimûn dönemi vakf ve ibtidâ âlimlerinin önemli bir kısmının vakf, kat’ ve sekte terimlerini Kur’ân tilâvetine son verme anlamında değerlendirdiğini; müteahhir dönem âlimlerinin ise bu kavramların her birine farklı anlamlar yüklediğini belirtir. Ona göre kat’, tilâveti tamamen nihayete erdirip kıraatin dışındaki başka bir şeye intikal etme anlamındadır. Bu durumda tilâvete tekrar başlamak isteyen kimsenin istiâze okuması gerekir. Kat’ sadece âyet sonlarında yapılır. Vakf kavramı bir kelimenin öncesinden veya sonrasında Kur’ân tilâvetine devam etmek düşüncesiyle o kelimedede, nefes alma süresi kadar okuyuşu ve sesi kesmek şeklinde icra edilir. Buna göre âyet sonlarında veya ortalarında da gerçekleşebilen vakfta nefes alınması gerekir. Sekte ise Kur’ân tilâvetinde vakf süresinden daha kısa bir zaman için nefes almaksızın sesi ve nefesi tutup ardından okumaya devam etmeyi ifade eder.¹⁷

İbnü'l-Cezerî'nin vakf tanımındaki *يَتَنَفَسُ فِيهِ عَادَةً* ifadesi, vakfın sekteden farkını gösterir. Nitekim sektede nefes alınmaz. Ayrıca *بِنَيْةِ اسْتِنَافِ الْقِرَاءَةِ* ifadesi, vakfın kat’dan da farklı olduğunu gösterir.¹⁸ Kat’, Kur’ân tilâvetine bir daha başlamamak üzere son vermektir. Vakfta ise okuyuşa kısa süreliğine ara verdikten sonra tekrar devam etme niyeti söz konusudur. Buna göre müteahhir dönemi olarak nitelenen âlimlerin vakf, kat’ ve sekte terimlerini farklı bir kavram telakki etmeleri daha makul bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 240.

¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, I, 239-240; Suyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, *el-İtkân fi ulûmi'l-Kur’an* (thk. Merkezü'd-Dirâsati'l-Kur’aniyye), I-VII, İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, Suud-i Arabistan ts., II, 560-561; Ummâni, Ebû Muhammed Hasan b. Ali, *el-Mürşid fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ* (thk. Muhammed b. Hamûd b. Muhammed el-Azûri), Suud-i Arabistan 1423, s. 13-14; Ünlü, Demirhan, “Vakf ve Vakfın Hükümleri”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, IX/98-99, 1970, s. 236. (Bu eserlerde mütekaddimûn ve müteahhirûn ile hangi âlimlerin ve hangi dönemin kastedildiği belirtilmemiştir.)

¹⁸ Kastallânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Letâifu'l-işârât li funûni'l-kiraât* (thk. Merkezü'd-Dirâsati'l-Kur’aniyye), I-X, İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, Suud-i Arabistan, ts., II, 492.

II. Vakf ve İbtidâ İlminin Kapsamı

Vakf-ibtidâ ilminde iki konuya işaret edilir: Bunlardan birincisi, âyetlerdeki vakfa ve ibtidâya uygun kelimelerin tespit edilmesi ve bilinmesidir. İkincisi ise kelime sonlarında *resm / hat* açısından vakfın nasıl yapılacağı ile ilgilidir.¹⁹ Biz de bu iki konuyu “Âyetlerdeki Vakf ve İbtidâya Uygun Kelimeler” ile “Kelime Sonlarındaki Vakf Uygulamaları” başlıkları altında değerlendirmeye çalışacağız. İlk bölümde vakf ve ibtidânın kısımları ile bazı edatların vakf ve ibtidâ durumları hakkında bilgi vereceğiz. Diğer başlık altında ise vakfa konu olan bir kelimenin sonundaki vakf uygulamalarından bahsedeceğiz.

A. Âyetlerdeki Vakf ve İbtidâya Uygun Kelimeler

Kur’ân okuyan bir kimsenin, sûre veya kıssanın tamamını tek nefeste okuması mümkün olmayabilir. Bundan dolayı okuyucunun âyetin anlamına riayet ederek nefes için vakfa ve nefes sonrasında ibtidâya uygun bir kelime belirlemesi gerekir. Zira Kur’ân’ın *’câzı*, incelikleri ve âyetin mefhumu vakf-ibtidânın doğru icra edilmesi ile daha iyi anlaşılır.

Vakf-ibtidâ literatüründe âyetlerdeki vakfa uygun kelimeler, farklı terimlerle tasnif edilmiş ve sûre tertibine göre her bir vakf türü tespit edilmiştir. İbnü’l-Cezerî, “*el-İhtidâ ilâ ma’rifeti’l-vakfi ve’l-ibtidâ*”²⁰ isimli eserine atıfta bulunarak, bu kitabında vakfa ve ibtidâya uygun yerleri konu edinen birçok eseri incelediğini ifade eder. Kendisi bahsi geçen eserde vakf ve ibtidânın faydalarını ihtiva eden iki mukaddimenin bulunduğunu ve Kur’ân’daki vakfa konu olan tüm yerleri sûre tertibine göre derlediğini; diğer bir eseri *en-Neşr fi’l-kırââti’l-aşr*’de ise sadece *el-İhtidâ*’nın özeti mahiyetinde bazı bilgilere işaret ettiğini belirtir.²¹

İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fi’l-ilmî’t-tecvîd* isimli eserinde Ebû Amr ed-Dânî’nin dörtlü vakf tasnifini (vakf-ı tam, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh) benimser. *en-Neşr fi’l-kırââti’l-aşr*’inde ise vakfları, “vakf-ı ihtiyârî” ve “vakf-ı ızdırârî” şeklinde

¹⁹ Bkz. İbnü’l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. Kasım b. Beşşar, *Kitâbu İzahî’l-vakf ve’l-ibtidâ* (thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan), I-II, Dimaşk 1971, I, 108-149; Dâni, *el-Muktefâ*, s. 17-29; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 224 vd.

²⁰ Muhammed Mutî’ Hâfız’ın “*Şeyhu’l-Kurrâ el-İmam İbnü’l-Cezerî*” isimli çalışmasında ve Ali Osman Yüksel’in *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr* adlı kitabında İbnü’l-Cezerî’nin böyle bir eserinden bahsedilmesine rağmen; maalesef söz konusu esere ulaşamadık. Yüksel de İbnü’l-Cezerî’nin *en-Neşr fi’l-kırââti’l-aşr* isimli eserinde *el-İhtidâ*’dan bahsedilmesine rağmen başka kaynaklarda zikredilmediğini belirtir. Bkz. Muhammed Mutî’ Hâfız, “*Şeyhu’l-Kurrâ el-İmam İbnü’l-Cezerî*”, Dâru’l-Fikr, Dimaşk 1995, s. 23 ve Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü’n-Neşr*, İFAV Yayınları, İstanbul 1996, s. 212.

²¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 224.

iki kısımda değerlendirir.²² Müellif, kelamın anlaşılır ve tamam olduğu bir yerde vakfedilmesini, “vakf-ı ihtiyârî” şeklinde isimlendirirken; adı geçen vakf çeşidini de vakfedilen kelimenin kendisinden sonraki cümle ile lafız ve mana ilişkisini de gözeterek üç kısma ayırır. Buna göre vakfedilen kelimenin sonrası ile lafız ve mana irtibatı yoksa vakf-ı tam, sadece mana irtibatı varsa “vakf-ı kâfi”, sadece lafız irtibatı varsa “vakf-ı hasen” olarak isimlendirir. Hem lafız hem de mana irtibatı olan bir yerde yani kelamın tamam olmadığı bir yerde durmayı ise “vakf-ı ızdırârî/vakf-ı kabîh” olarak isimlendirir. Böyle bir yerde zaruret olmaksızın durulmasının ise doğru olmadığını belirtir.²³

İbnü'l-Cezerî, Dâni'nin dörtlü vakf tasnifinin dışında vakf-ı izdivâc²⁴ ve vakf-ı murâkabe²⁵ gibi bazı vakfların varlığına da işaret eder. Ayrıca uzun âyet veya kıssalarda, itirâzî cümlelerde, kıraat vecihlerinin icra edilmesinde (cem' metodunda), tahkik veya tertil usulü tilâvetlerde ise diğer zamanlarda câiz görülmeyen bazı vakfların mazur görülebileceğini ifade eden ve Secâvendî'nin “vakf-ı murahhas” ismi ile terimleştirdiği vakftan da bahseder. Örneğin Bakara 2/22 âyetinin uzun olması dolayısıyla **بِنَاءِ وَالسَّمَاءِ** ifadesinde vakf-ı murahhas söz konusudur.²⁶ **بِنَاءِ وَالسَّمَاءِ** ifadesinin, maba'di ile atif ve ma'tûf (lafız) irtibatı bulunduğu için buradaki vakf, vakf-ı hasen olarak da değerlendirilebilir. Uzun âyetlerin içerisinde, kelamın tamam olduğu kısa cümlelerde ise maba'di ile lafzî bir irtibat bulunmasa da vakf caiz değildir. Mesela Bakara 2/87'de **وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ** ifadesinden sonra vakf-ı murahhas gerekçelerinden dolayı vakfedilebilir. Ancak **وَقَفَّيْنَا** **وَقَفَّيْنَا** cümlesinin sonundaki vakfın yakınlığı²⁷ sebebiyle burada vakfedilmez. Buna rağmen kıraat vecihlerinin cem' edilmesi, medlerin bulunması, tahkik üzere tilâvet gibi gerekçeler bulunursa ilgili yerlerde de vakfedilebilir.²⁸

²² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd* (thk. Gânim Kaddûri Hamed), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001, s. 177; *en-Neşr fi'l-kirââtî'l-aşr*, I, 225 vd.; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 548.

²³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 225-230; *Manzûmetü'l-Mukaddime fî mâ yecibü 'alâ kâri'l-Kur'ani en ye'lemehû* (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Dâru Nûri'l-Mektebât, Suud-i Arabistan 2006 (4.baskı), s. 8; *Manzûmetü Tayyibetü'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-aşr* (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Mektebetü İbni'l-Cezerî, Suriye 2012, s. 10.

²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 237.

²⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 237-238.

²⁶ Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 236. Secâvendî'ye göre burada vakf-ı murahhas söz konusu olduğu halde, Türkiye'de basılan mushaflarda inceleyebildiğim kadariyla herhangi bir vakf alameti bulunmamaktadır. Bkz. Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur, *İlelu'l-vukûf* (thk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdi), I-III, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2006, I, 191.

²⁷ İbnü'l-Enbârî, Nehhâs, Dâni ve Secâvendî'nin eserlerinde burada herhangi bir vakf türünden bahsedilmemektedir. Bkz. İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, 524; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, s. 70; Dâni, *el-Muktefâ*, s. 41; Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, I, 214.

²⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 236-237.

1. Vakfın Kısımları

İbnü'l-Cezerî'ye göre vakflar, lafız ve anlam açısından vakf-ı tam, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh şeklinde 4 kısımda değerlendirilir. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin, Dâni'nin vakf tasnifini (vakf-ı tam, vakf-ı kâfi, vakf-ı hasen ve vakf-ı kabîh) benimsediği düşünülebilir. Dâni'nin dörtlü vakf tasnifi, -tarihî süreç içerisinde bazı farklı tasnifler söz konusu olsa da- vakf literatüründe genellikle tercih edilmiştir. Nitekim İbnü'l-Enbârî,²⁹ Nehhâs,³⁰ İbn Evs³¹ (ö. 341/952), İbn Tahhân³² (ö. 560/1165), Sehâvî³³ (ö. 643/1245), İbnü'l-Cezerî, Kastallânî³⁴ (ö. 923/1517), Ensârî³⁵ (ö. 926/1519), Uşmûnî³⁶ (ö. h.11.asır) ve Safâkusî³⁷ (ö. 1118/1706) gibi âlimlerin vakf tasniflerinde; dörtlü vakf tasnifi içerisinde yer alan vakf türlerinin bir kısmı veya tamamı bulunmaktadır. Secâvendî'nin vakf tasnifi³⁸ ise kendine özgü bir sistemdir. Nisâbü'rî'nin de (ö. 730/1329)³⁹ esas aldığı Secâvendî'nin vakf tasnifi ve her bir vakf için belirlediği alametler, kendisinden sonraki birçok mushafta yer bulmuştur.

Vakf-ı ibtidâ literatüründe süreç içerisinde geliştirilen ve tercih edilen vakf tasniflerinin yer aldığı aşağıdaki tabloda da görüleceği üzere İbn Tahhân, Sehâvî, İbnü'l-Cezerî, Safâkusî gibi âlimler Dâni'nin vakf tasnifini esas almışlardır.

²⁹ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, 108, 149.

³⁰ Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, s. 219.

³¹ Kayhan, Veli, "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'an Tefsirindeki Yeri", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, X/2-2006, s. 314-315.

³² İbn Tahhân, Ebu'l-Asbag Abdulaziz b. Ali b. Muhammed el-Endelûsî, *Nizâmu'l-edâ-i fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ* (thk. Ali Hüseyin el-Bevvab), Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1985, s. 28-55.

³³ Sehâvî, Ebu'l-Hasan Alemüddin Ali b. Muhammed b. Abdussamed, *Cemâlül'l-kurra' ve kemâlül'l-ikrâ'* (thk. Ali Hüseyin el-Bevvab), Mektebetü't-Türâs, Mekke 1987, s. 563.

³⁴ Kastallânî, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Letâifu'l-işârât li funûni'l-kurâât* (thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'aniyye), I-X, İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, Suud-i Arabistan, ts. II, 519.

³⁵ Ensârî, Zekeriyya b. Muhammed, *el-Maksad li telhîsi mâ fi'l-Mürşid fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ* (Uşmûnî, Menâru'l-hüdâ içinde), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 15-16.

³⁶ Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerim (thk. Ebu'l-Alâ el-Adevî) *Menâru'l-hudâ fi beyâni'l-vakfi ve'l-ibtidâ*, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002, s. 28.

³⁷ Safâkusî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nûri, *Tenbilhu'l-gâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn* (tash. Muhammed Şâzeli en-Neyfûr), Tunus 1974, s. 130-131.

³⁸ Secâvendî, *İlelu'l-vukûf*, I, 108 vd.

³⁹ Nisâbü'rî, Nizâmüddin Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Kummî (nşr. Zekeriyya Umeyrat), *Garâibu'l-Kur'an ve regâibu'l-furkân*, I-VI, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996, I, 44.

Vakf-İbtidâ Literatüründe Vakfın Kısımları Tablosu

Vakf-İbtidâ Âlimleri	Vakfın Kısımları																				
	Vakf Tasnifleri	Vakfa Etenim	Vakfa Kâmil	Vakfa Tam	Vakfa Elmâ	Vakfa Kâfi	Vakfa Ahsen	Vakfa Hasen	Vakfa Aslah	Vakfa Sâlih	Vakfa Meftum	Vakfa Lâzım	Vakfa Beyân	Vakfa Muflak	Vakfa Cüz	Vakfa Mücevvez	Vakfa Muvahhas	Vakfa Kabîh/Memni'	Vakfa Akbah		
I.Enbârî	3			+		+													+		
Nehâs	4			+		+		+		+											
İbn Evs	3			+		+															
Dâni	4			+		+		+												+	
İbn Tahnân	4			+		+		+												+	
Secâvendî	6											+		+		+	+	+	+	+	
Sehâvî	4			+		+		+												+	
Nisâbüri	6											+		+	+	+	+	+	+	+	
I.Cezerî	4			+		+		+												+	
Kastallâmî	5		+	+		+		+												+	
Ensârî	8			+		+		+		+	+		+		+					+	
Uşmûnî	10	+		+	+	+	+	+	+	+										+	+
Safâküsî	4			+		+		+												+	

Not: Tablodaki müelliflerin vakf tasnifi, vakfın kısımları bölümünde (+) işareti konularak belirtilmiştir.

a. Vakf-1 Tam

Vakfa konu olan bir kelime ile sonrasındaki kelimenin lafız ve mana irtibatı, vakfın türünü belirleyicidir. Kelamın tamamlandığı, vakfedilen kelimenin, maba'di ile lafız ve mana bakımından herhangi bir irtibatının bulunmadığı, tilâveti durdurmanın (vakf) ve sonrasında okumaya devam etmenin (ibtidâ) hasen (güzel) olarak değerlendirildiği kelimelerde vakfetmeye vakf-1 tam denilmektedir.⁴⁰ Bundan dolayı vakf-1 tam, genellikle âyet sonu veya kıssaların nihayetinde bulunur. Nitekim Bakara sûresinde 5. âyetin (وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ) sonundaki vakf, burada vakfedilmesi ve 6. âyet ile (إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ) ibtidâ edilmesi hasen olarak değerlendirildiği için vakf-1 tamdır.⁴¹ Ayrıca Neml sûresinin 34. âyetinde olduğu gibi bazen âyetin ortasında veya Saffat sûresinin 137-138. âyetlerinde olduğu gibi bazen de âyetin ilk kelimesinde vakf-1 tam olabilir. Nitekim Neml 27/34'de Belkıs'ın sözü قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا كَانَتْ إِِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا كَانَتْ يَفْعَلُونَ وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ise Allah'ın sözüdür. Burada Belkıs'ın sözünün nihayete erdiği kelimedeki (أَدْلَةً) vakf, vakf-1

⁴⁰ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, 149; Dâni, *el-Muktefâ*, s. 19; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; *et-Temhîd*, s. 179; Uşmûnî, *Menârü'l-hüdâ*, s. 27; Safâküsî, *Tenbihu'l-gâfilîn*, s. 131.

⁴¹ Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; *et-Temhîd*, s. 180.

tamdır. Saffat 37/137 ve 138'de ise bu iki âyet arasındaki lafız ve mana irtibatı dolayısıyla 137. âyetin (وَإِنَّكُمْ لَتَمُرُونَ عَلَيْهِمْ مُصْبِحِينَ) sonunda değil de diğer âyetin ilk kelimesinde (وَبِاللَّيْلِ) vakfedilmesi vakf-ı tamdır.⁴²

Kur'an'da bir kelimenin âyet sonunda veya ortasında olması yukarıdaki örneklerde de görüldüğü üzere vakf türünün belirlenmesi açısından tek ölçüt değildir. Âyetin tefsiri (yorumu), i'rabı (cümle yapısı), kıraat tercihi de vakf türünün tayin edilmesinde belirleyicidir. Bundan dolayı bir tefsir (yorum), i'rab veya kıraat tercihine göre vakf-ı tam olarak değerlendirilen bazı vakflar, diğer bir tefsir, i'rab veya kıraat tercihine göre vakf-ı tam olmayabilir. Örneğin Âl-i İmran sûresinin 7. âyetinde (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ) ifadesindeki vakf türü, âyetin i'rab ve tefsirine göre değişir. Abdullah b. Mes'ud (ö. 32/652-53), Hz. Âişe (ö. 58/678), İbn Abbas (ö. 68/687-88), Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Nâfi' (ö. 169/785), Kisâi (ö. 189/805), Ya'kûb el-Hadramî (ö. 205/821), Ferrâ (ö. 207/822), Ebû Hâtim (ö. 255/869) ve Ahfeş (ö. 292/904) âyetteki (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) ifadesini isti'nâf cümlesi olarak değerlendirirler. Buna göre (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ) ifadesinin sonunda vakf-ı tam söz konusudur. Diğer bir yorum ise (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) ifadesinin, (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ) cümlesine mâ'tuf olmasıdır. Atıf-mâ'tuf takdirine göre (وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ) 'de vakfedilmesi ancak vakf-ı tamdır. (وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ) ifadesinin sonunda ise vakfedilmemesi gerekir. Kıraat tercihine göre vakfın değişebileceğine örnek olarak da Bakara 2/125'i gösterebiliriz. Zira bu âyette (وَإِذْ جَعَلْنَا وَادِّ جَعْلَنَا وَآخِذُوا) ifadesinin sonundaki vakfın türü, devamındaki (وَالنَّبِيِّتِ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ وَأَمْنَا) kelimesinin kıraat tercihine göre değişir. Bu kelimedeki خ harfini, esreli okuyanlara⁴³ göre ilgili yerde vakf-ı tam, fethalı okuyanlara⁴⁴ göre vakf-ı kâfi söz konusudur.⁴⁵

Vakf-ı tam olarak değerlendirilen yerlerin içerisinde önem derecesi açısından farklılık bulunduğunu belirten İbnü'l-Cezerî, Fatiha sûresinde gâib sığıması olan 4. âyetin (مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ) ve nefis-i mütekellim sığıması olan 5. âyetin (إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ) sonunda vakfedilmesini vakf-ı tam olarak değerlendirir. Ancak 4. âyetin sonrasında sığa değişikliği olduğu için bu âyetin sonunda vakfedilmesini "vakf-ı etemm"; 5.

⁴² Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 227.

⁴³ İbn Kesir, Ebû Amr, Âsim, Hamza, Kisâi, Ebû Cafer, Ya'kûb, Halef. (Pâlûvi, Hâmid b. Abdülfettah, *Zübdetü'l-İrfan*, y.y., İstanbul ts., s. 30).

⁴⁴ Nâfi' ve İbn Âmir. (Abdulfettah Pâlûvi, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 30).

⁴⁵ Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 227; *et-Temhîd*, s. 182-183.

âyetin sonundaki vakfı ise devamundaki âyet ile sığa müştereklikleri dolayısıyla “vakf-ı tam” şeklinde isimlendirir.⁴⁶

İbnü'l-Cezerî, Secâvendî'nin “vakf-ı lâzım”⁴⁷, diğer bazı âlimlerin ise “vakf-ı vâcib”⁴⁸ olarak isimlendirdiği vakfın; bazı yerlerde vakf-ı tam veya vakf-ı kâfi, bazen de vakf-ı hasen şeklinde değerlendirilebileceğini belirtir.⁴⁹ Vakf-ı lâzım, vakfa konu olan bir kelimedede kelamın tamam olması, bu kelimenin vasledilmesi ile âyetin manasının değişmesi veya anlaşılabilir hale gelmesi gibi gerekçelerle, vakfın gerekli olmasını ifade eder. Ancak buradaki gereklilik, fıkıh literatüründeki gibi yapılmadığı takdirde cezayı gerektiren “vacib” manasında düşünülmemelidir.⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, Kur'ân'da vacib veya haram şeklinde nitelenen bir vakfın bulunmadığını şu şekilde nazmetmiştir: *وَلَيْسَ فِي الْقُرْآنِ مِنْ وَقْفٍ يَجِبُ وَلَا حَرَامٍ غَيْرُ مَا لَهُ سَبَبٌ*.⁵¹ Dolayısıyla vakf-ı lâzım ve vakf-ı tamın gerekçeleri incelendiğinde vakf-ı lâzım alameti bulunan her vakfın, vakf-ı tam olması ve her vakf-ı tamın da vakf-ı lâzım olması mümkün değildir. Buna rağmen vakf-ı lâzım alameti bulunan bir kelimedeki vakf bazen vakf-ı tam, bazen vakf-ı kâfi, bazen de vakf-ı hasenin gerekçelerini ihtiva edebilir.⁵²

b. Vakf-ı Kâfi

Kur'ân tilâvetinde vakf için tercih edilen bir kelimenin, sonrası ile sadece mana irtibatı söz konusu ise burada vakf-ı kâfi vardır.⁵³ Bakara sûresinin ilk sayfasındaki *أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًىٰ مِنْ رَبِّهِمْ، وَمَا أَنزَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ، وَمِمَّا زَكَّاهُمْ يُنْفِقُونَ* gibi yerlerde

⁴⁶ İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 227-228.

⁴⁷ Secâvendî, *Kitâbu'l-vakfi ve'l-ibtidâ* (thk. Muhsin Haşim Derviş), Dâru'l-Menâhic, Ürdün 2001, s. 105; Nisâbüri, *Garâibu'l-Kur'an*, I, 44; İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, s. 232; Suyûtî, *el-İtkân*, II, 546.

⁴⁸ İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 232-233; ed-Dabba', Ali Muhammed, “el-Vakfu'l-lâzım”, *Künûzu'l-Furkan Dergisi*, Mısır 1949, sy: 4, s. 11; İsmail, Sadık Abdurrahim İsmail, *el-Vakfu'l-lâzım fi'l-Kur'ani'l-Kerim mevâduhu ve esrâruhu'l-belâgiyye*, Daru'l-Besâir, Kahire 2008, s. 56; Kırş, Ebû Abdîrrahman Cemâl b. İbrahim, *el-Vakfu'l-lâzım fi'l-Kur'ani'l-kerim*, Dâru İbnü'l-Cevzi, Dammâm 1425h.-1426h., s. 7; Husârî, Mahmûd Halil, *Ahkâmu kiraati'l-Kur'ani'l-kerim*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Mekke 1417 (2.Baskı), s. 251-255; Nasr, Atıyye Kâbil, *Gâyetü'l-mürîd fi ilmi't-tecvîd*, Riyad 1994 (4.Baskı), s. 225-226; Mennâ'u'l-Kattân, *Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'an*, Mektebe Vehbe, Kahire 1995 (7.Baskı), s. 176; Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fi ulûmi'l-Kur'an* (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl), I-IV, Dâru't-Turâs, Kahire ts., I, 358-359 (Zerkeşi, Yûnus sûresinin 65. âyetinde *وَمَا زَكَّاهُمْ* cümlesindeki vakfın gerekliliğini belirtmek için “vacib” ifadesini tercih etmiştir.); Tayyâr, Müsâid b. Süleyman b. Nâsir, *Vukûfu'l-Kur'an ve eseruhâ fi't-tefsîr dirasetün nazariyyetün me'a tabkîki 'ale'l-vakfi'l-lâzım ve'l-mute'ânik ve'l-memnu'*, Medine 1431, s. 276.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî'ye göre vakf-ı tam ve vakf-ı lâzım olarak değerlendirilen yerler: Âl-i imrân 3/7, İbrâhim 14/38, Yûnus 10/65, Zümer 39/32-33, Mû'min 40/6; vakf-ı kâfi ve vakf-ı lâzım olarak değerlendirilen yerler: Bakara 2/8, 212, 253, Mâide 5/73, A'râf 7/34, Hüd 11/20, Meryem 19/86, Kasas 28/88, Kadir 97/3-4; vakf-ı hasen ve vakf-ı lâzım olarak değerlendirilen yerler: Bakara 2/246, Mâide 5/27, Tevbe 9/40, Yûnus 10/71, Fetih 48/9. (İbnü'l-Cezerî; *Neşr*, I, 232-234).

⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 232.

⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *Manzûmetü'l-Mukaddime*, s. 8; *Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr*, s. 10.

⁵² İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 232; Kırş, Ebû Abdîrrahman Cemâl b. İbrahim, *el-Vakfu'l-lâzım fi'l-Kur'ani'l-kerim*, Dâru İbnü'l-Cevzi, Dammâm 1425(h.-)1426(h.), s. 7, 17-18; İsmail Sadık Abdurrahim, *el-Vakfu'l-lâzım fi'l-Kur'ani'l-Kerim*, s. 58-59; Husârî, Mahmûd Halil, *Ahkâmu kirâati'l-Kur'ani'l-kerim*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Mekke 1417 (2.Baskı), s. 251-255.

⁵³ İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 226; *et-Temhîd*, s. 183.

görüldüğü üzere vakf-ı kâfi, âyet sonlarında veya âyet içerisinde bulunabilir.⁵⁴ Bu örneklerde vakfa konu olan kelimenin, maba'di ile anlam irtibatı bulunduğu halde lafzî irtibat söz konusu değildir. Vakf-ı kâfide de vakf-ı tamda olduğu gibi vakfa konu olan kelimedeki vakfedilir ve sonrasındaki kelime ile tilâvete devam edilir.

Âyetin îrabı, tefsiri veya kıraat tercihi vakf-ı kâfide de belirleyicidir. Örneğin Bakara 2/102'de النَّاسُ يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّخْرَ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ السِّخْرَ وَمَا أُتْرِلَ وَمَا أُتْرِلَ kelimesinin başındaki مَا harfinin nefy edatı veya ism-i mevsûl olmasına göre değişir. Nefy edatı ise ilgili kelimedeki vakf-ı kâfi, ism-i mevsûl ise vakf-ı hasen vardır. Bakara 2/139'da ise وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ 'deki vakfın türü, diğer âyetin başındaki أَمْ تَقُولُونَ fiilinin kıraat tercihine göre değişir. Bu fiil, hitab sığası ile okunursa⁵⁵ vakf-ı kâfi, gâib sığası ile okunursa⁵⁶ vakf-ı tam söz konusudur.⁵⁷

Bakara 2/10'da vakf-ı kâfi şeklinde değerlendirilen فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ قَرَأَهُمْ اللَّهُ , فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ قَرَأَهُمْ اللَّهُ , فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ قَرَأَهُمْ اللَّهُ ifadelerinin sonundaki vakf-ı kâfide kifâyet açısından derece farklılığı olabilir. Nitekim فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ vakf-ı kâfi, قَرَأَهُمْ اللَّهُ مَرَضًا ekfâ, وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ise her iki vakfdan da daha kâfidir.⁵⁸

c. Vakf-ı Hasen

Vakfa konu olan bir kelimenin, sonrasındaki kelime ile lafzî irtibatı olması durumunda vakf-ı hasen olur. Vakf-ı hasen olarak değerlendirilen yerlerde sıfat-mevsuf, bedel-mübdelün minh gibi tâbi-metbû' olan kelimelerin ayrılması söz konusudur. Buna rağmen kelam anlaşılır olmalıdır.⁵⁹ Eğer kelam anlaşılmaz veya farklı bir mana tevehhümü söz konusu ise "vakf-ı kabîh" şeklinde değerlendirilmektedir.⁶⁰

بِسْمِ اللَّهِ الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ رَبِّ الْعَالَمِينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ بِسْمِ اللَّهِ gibi yerlerdeki vakflar, vakf-ı hasendir. Bu örneklerde de görüldüğü üzere vakfedilen kelimenin maba'di ile sıfat-mevsuf, bedel-mübdelün minh gibi tâbi-metbû' şeklinde lafzî irtibatı olsa da bu kelimelerde vakfedildiğinde kelam (mana) anlaşıldığı için vakf câizdir. Ancak maba'di ile ibtidâ câiz değildir.⁶¹ Dolayısıyla vakf-ı hasen olarak değerlendirilen

⁵⁴ İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 228.

⁵⁵ İbn Âmir, Hafs, Hamza, Kisâi, Ruveys, Halef. (Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 30).

⁵⁶ Nafî', İbn Kesîr, Ebû Amr, Ebû Bekr, Ebû Cafer, Ravh. (Abdulfettah Pâlûvî, *Zübdetü'l-İrfan*, s. 30).

⁵⁷ Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 228; *et-Temhîd*, s. 185.

⁵⁸ İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 228; *et-Temhîd*, s. 184.

⁵⁹ İbnü'l-Enbârî, *Kitâbu İzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ*, I, 150; Dâni, *el-Muktefâ*, s. 22; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 228-229.

⁶⁰ Dâni, *el-Muktefâ*, s. 25.

⁶¹ İbnü'l-Cezerî; *en-Neşr*, I, 228-229.

kelimede vakfedilir ancak vakfedilen kelimenin, maba'di ile lafzî irtibatı bulunduğu için tilâvete ya vakfedilen kelimedenden ya da öncesinden devam edilir.

Vakf-ı hasene konu olan bir kelime, âyet sonunda ise Hz. Peygamber'in (s.a.v.) tilâvetini anlatan Ümmü Seleme (r.a.) (ö. 20/640) rivayeti nedeniyle vakf ve ibtidânın her ikisi de hasen (güzel) olarak değerlendirilir. Bu rivayette Ümmü Seleme (r.a.) Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Kur'ân tilâvetini "Peygamber (s.a.v.), Kur'ân okuduğu zaman, okuyuşunu âyet âyet kat' (vakf) ederdi."⁶² şeklinde nitelemiştir. Bundan dolayı âyet sonlarında vakfın tercih edilmesi sünnet bir vakf olarak değerlendirilir. Dolayısıyla maba'di ile irtibatlı olsa bile âyet sonlarındaki vakf, daha doğru bir vakf kabul edilir.⁶³

Vakf-ı hasen, farklı i'rab takdirlerine göre vakf-ı kâfi veya vakf-ı tam da olabilir. Mesela Bakara 2/2'de bulunan هُدًى لِّلْمُتَّقِينَ 'deki vakf, devamındaki ifadenin i'rabına göre değişir. الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ifadesi, لِّلْمُتَّقِينَ 'nin sıfatı olursa vakf-ı hasen; mahzûf mübtedânın (هُم) haberi veya gizli bir fiilin (أَعْنَى) mefulûli ise vakf-ı kâfidir. Eğer الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ ifadesi mübtedâ, 5. âyetteki هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ de onun haberi ise vakf-ı tamdır.⁶⁴

d. Vakf-ı Kabih

Kur'ân tilâvetinde tercih edilen vakf, âyetin anlamında değişikliğe sebep oluyor ve âyetin manası tam olarak anlaşılmıyorsa ilgili yerdeki vakf için vakf-ı kabih kavramı kullanılır. Âyetteki anlamın anlaşılabilir hale gelmesi veya farklı bir manayı tevehhüm ettirmesi gerekçesiyle nefesin tükenmesi gibi zorunlu bir neden olmaksızın bu şekildeki bir vakf caiz değildir. Fâtiha sûresinin ilk âyetinde بِسْمِ 'de vakfedilmesi ile izafet tamlamasının bölünmesi, ikinci âyette اَلْحَمْدُ 'de vakfedilmesiyle mübtedâ ve haberin ayrılması, اِيَّاكَ 'de vakfedilmesi ile fiil ve mefulünün ayrılması, صِرَاطَ الَّذِينَ 'de vakfedilmesi ile sıla cümlesinin zikredilmemesi şeklinde âyetin anlamını etkileyen ve maba'di ile lafız ve mana irtibatı bulunan kelimelerde icra edilen vakflar, tilâvet açısından caiz olmayan kabih vakfın örnekleridir.⁶⁵

İzâfet tamlaması, fiil-fâil-mef'ul, mübtedâ-haber, اِنَّ , اَنَّ vd.'nin isim ve haberleri, sıfat-mevsuf, ma'tûf-ma'tûfun aleyh, kasem ve cevabı, ism-i mevsûl-sıla cümlesi gibi; isim veya fiil cümlelerinde öğelerin arasında yapılan vakflar caiz

⁶² Mevsîlî, *Müsnedü Ebî Ya'la*, XII, 451; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; Nehhâs, *el-Kat' ve'l-i'tinâf*, s. 11-12.

⁶³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226; *et-Temhîd*, s. 186.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 229; *et-Temhîd*, s. 187; Mersafî, Abdulfettah es-Seyyid Acemî, *Hidâyetü'l-karî ilâ teccidi Kelâmi'l-Bârî*, Mektebetü Tayyibe, I-II, Medine, ts., I, 376.

⁶⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 226, 229; *et-Temhîd*, s. 187.

değildir. Kıraat âlimlerinin kullandığı “câiz / câiz değildir” kavramları, düzenli ve güzel bir Kur’ân tilâvetinin temini ile ilgilidir. Dolayısıyla bu tarz ifadeler fıkıh literatüründeki gibi haram veya mekruh olarak değerlendirilemez.⁶⁶

Vakf-ibtidâ âlimlerinin, bir kelimedede vakfedilemeyeceğini belirtmek için kullandıkları لا يوقف على كذا ifadesi, aslında ilgili kelimenin maba’di ile ibtidâ edilemeyeceğine işaret eder.⁶⁷ Vakfa konu olan bir kelimedede vakf caiz ise o kelimenin, sonrasında tilavete devam edilmesi de (ibtidâ) caizdir. Dolayısıyla bahse konu kelimenin sonrası ile ibtidâ caiz değilse o kelimedede vakf caiz de olsa orada vakf tercih edilmemelidir. Vakfın caiz, ibtidânın ise caiz olmadığı buna benzer yerlerde vakfedilebilir. Ancak maba’di ile ibtidânın caiz olmaması nedeniyle vakfedilen kelimeden veya bu kelimenin öncesindeki bir yerden tilâvete devam edilmesi gerekir.

İbnü'l-Cezerî’ye göre Secâvendî’nin “لا” alameti ile birçok âyette yer verdiği “durma!” anlamındaki “vakf-ı lâ” ile muradı, “diğer vakflarda olduğu gibi maba’di ile ibtidâ etmek üzere burada vakfedilemez” şeklindedir. Buna rağmen “vakf-ı lâ” alameti bulunan birçok kelimedede vakf caiz olduğu gibi ilgili kelimenin maba’di ile ibtidâ da mümkündür. Secâvendî’nin vakf sistemini benimseyenlerin bir kısmı, “vakf-ı lâ”nın bulunduğu kelimedede Secâvendî’nin vakftan menetmesini vakf-ı kabîh -vakfın ve maba’di ile ibtidânın hasen olmadığı- şeklinde düşünürler. Bilakis vakf, hasen; ilgili kelimenin maba’di ile ibtidâ ise hasen olmayabilir. Secâvendî’nin “vakf-ı lâ” olarak isimlendirebileceğimiz vakf türünü bu şekilde değerlendirenler, Kur’ân tilâveti esnasında caiz olan vakf-ı haseni terkedip vakf-ı kabîh olan bir yerde durmayı tercih ederler. Örneğin, Fatıha sûresinde صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ den sonra لا alameti vardır. Bundan dolayı ilgili yerde vakfedilemeyeceğini tevehhüm edenler, صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ lafzında durabilir ve tilâvete غَيْرِ ile ibtidâ edebilirler. Böylece isim tamlamasının (غَيْرِ الْمَغْضُوبِ) ikiye bölünmesi şeklinde vakf-ı kabîh tercih edilmiş olur. Hâlbuki burada “vakf-ı lâ” olan kelimedede vakfedilebilir. Bu durumda ibtidânın daha önceki kelimeden yapılması gerekir.⁶⁸

Vakf-ı kabîh olarak isimlendirilen vakf türünün de farklı dereceleri söz konusudur. Nisâ 4/11 âyetinde وَلَا يُؤْتِيهِه وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلَا يُؤْتِيهِه ifadesinin

⁶⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 230-231.

⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 234.

⁶⁸ Diğer örnekler için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 234-235.

kelimesinde vakfedilirse âyetin anlamı bozulur. Buna göre mirasın yarısının, kız kardeş ve anne-baba ile müşterek olduğu belirtilmiş olur. Aslında mirasın yarısı sadece kız kardeşe aittir. Dolayısıyla فَلَهَا النِّصْفُ ifadesinde vakfedilmesi gerekir. En'am 6/36'da وَالْمَوْتَىٰ وَإِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ kelimesinde vakfedilirse âyetin anlamı, "Duyanlar (kulak verenler) ve ölüler ancak (sana) icabet ederler..." şeklinde olur. Âyetin anlamı ise ölülerin icabet edemeyeceği yönündedir. Bundan dolayı يَسْمَعُونَ fiilinde vakfedilmesi gerekir. Vakf-ı kabîhe konu olan bazı örneklerde ise Allah için söz konusu olamayacak durumlar da ortaya çıkabilir. İbnü'l-Cezerî; إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَجِيبُ 71 gibi yerlerdeki vakfları, buna örnek gösterir ve "vakf-ı akbah" şeklinde isimlendirir.⁷²

Vakf-ibtidâ âlimlerinin âyetteki herhangi bir kelimedede vakfedilemeyeceğini belirtmeleri, ilgili yerde kesinlikle vakfedilemeyeceğini göstermez. Kur'ân okuyan bir kimsenin nefesinin tükenmesi, eğitim veya imtilan gibi ârizî ve tercihe dayalı her yerde vakf caizdir. Ancak vakfa uygun olmayan bir kelimedede, âyetin anlamını tahrif etme veya Allah'ın muradının dışındaki bir manayı tevehhüm ettirme düşüncesiyle bilinçli bir şekilde yapılan vakf eylemleri ise engellenmesi gereken haram bir fiildir.⁷³

2. İbtidânın Kısımları

Kur'ân tilâvetine ilk defa başlamayı veya okuma esnasında herhangi bir sebeple ara verilen veya bitirilen tilâvete tekrar başlamayı ifade eden ibtidâ, sadece tercihe bağlı olarak gerçekleşir. Vakfa yol açan arızî ve zarurî durumlar burada söz konusu değildir. Bundan dolayı vakf-ibtidâ literatüründe ibtidâ konusundan ziyade vakf ile ilgili meselelere daha çok yer verilir. Vakfta olduğu gibi kelamın tamam olup olmaması veya anlaşılır olup olmaması gibi gerekçelerle ibtidâ; ibtidâ-i tam, ibtidâ-i kâfi, ibtidâ-i hasen ve ibtidâ-i kabîh şeklinde dört kısma ayrılır. Vakfın kabîh olarak değerlendirildiği bazı kelimelerde, ibtidâ tam, kâfi veya hasen olabilir. Örneğin قَالُوا يَا هَذَا kelimesinde vakfetmek, mübtedâ (هَذَا) ve haberinin (مَا وَعَدَ الرَّحْمَنُ وَصَدَقَ الْمُرْسَلُونَ) ayrılması dolayısıyla kabîhtir. Buna rağmen هَذَا ism-i işaretî ile ibtidâ ise kâfi veya tamdır. Bakara sûresinin 7. âyetindeki حَتَّمَ اللَّهُ

⁶⁹ Bakara 2/26.

⁷⁰ Nahl 16/38.

⁷¹ Mâün 107/4.

⁷² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 229-230.

⁷³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 231.

⁷⁴ Yâsîn 36/52.

ifadesinde vakf, kabihdir. Tilâvete الله lafzı ile ibtidâ da aynı şekilde kabihdir. حَتَّم fiili ile ibtidâ ise kâfidir. Çünkü bir önceki âyet ile mana irtibatı söz konusudur. Tevbe 9/30'da الله وَعَاقِلَاتِ الْيَهُودِ عَزِيزُ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ 9/30'da الله وَعَاقِلَاتِ الْيَهُودِ عَزِيزُ ابْنُ اللهِ وَقَالَتِ النَّصَارَى الْمَسِيحُ ابْنُ اللهِ veya الْمَسِيحُ عَزِيزُ ابْنُ اللهِ ifadelerinde vakfedip عَزِيزُ veya الْمَسِيحُ ile ibtidâ veya الله ile ibtidâ, kabihdir.⁷⁵

3. Bazı Edatların Vakf ve İbtidâ Açısından Değerlendirilmesi

*et-Temhîd fi 'ilmi't-Tecvîd'*inde كَلَّا , بَلَى , لا , أم , لا , حَتَّى , بَلْ gibi bazı edatları vakf ve ibtidâ açısından inceleyen İbnü'l-Cezerî, ihtiva ettiği anlama göre bu edatlarda vakfın veya ibtidânın tercih edilebilirliğini veya gerekliliğini belirlemektedir. Araştırmamızın sınırlarını aşmamak için biz sadece كَلَّا ve بَلَى edatları ile ilgili değerlendirmelere yer vereceğiz.

a. Kellâ (كَلَّا) Edatı

Kur'ân'da sadece 15 Mekkî sûrede 33 defa zikredilen كَلَّا edatında vakfedilmesi veya bu edat ile ibtidâ edilmesi hususunda كَلَّا lafzının anlamına göre farklı görüşler söz konusudur.⁷⁶ Mekki b. Ebî Tâlib'in (ö.437/1045) كَلَّا ile بَلَى edatlarını vakf ve ibtidâ açısından incelediği *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an* isimli çalışması ile aynı yaklaşıma sahip olan İbnü'l-Cezerî'ye göre كَلَّا lafzının 3 temel anlamı vardır:

1- Halil b. Ahmed (ö. 170/786), Sibeveyh (ö. 180/796), Müberred (ö. 285/898), Ahfeş, Zeccâc (ö. 310/923) gibi dil âlimlerine göre كَلَّا edatı, لَيْسَ الْأَمْرُ كَذَلِكَ anlamında kendisinden önceki cümleyi nefyeden red ve inkâr manasındadır.⁷⁷ Buna göre كَلَّا lafzında vakf tercih edilmelidir.⁷⁸ Kur'ân'da vakfın tercih edilmesi gereken كَلَّا edatı ise 14 yerdedir.⁷⁹

2- Kisâî ve İbnü'l-Enbârî'ye göre كَلَّا edatı, حَقًّا (gerçekten) anlamındadır.⁸⁰

3- Ebû Hâtim es-Sicistânî'nin belirttiği gibi كَلَّا edatı, söze başlamak için kullanılan لَا (tenbîh) anlamında da kullanılabilir.⁸¹ Kendisinden sonraki cümle ile anlam irtibatı bulunan حَقًّا (gerçekten) veya لَا anlamındaki كَلَّا edatında vakfedilmez.

⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 230.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 189. Ayrıca geniş bilgi için bkz. Mekki b. Ebî Tâlib el-Kaysî, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an* (thk. Hüseyin Nassâr), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire 2003, s. 49-69.

⁷⁷ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an*, s. 51; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 189.

⁷⁸ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 191.

⁷⁹ Meryem 19/79, 82, Mü'minûn 23/100, Şu'arâ 26/15, 62, Sebe' 34/27, Me'âric 70/15, 39, Müddessir 74/16, 53, Mutaffifin 83/14, Fecr 89/17, 21, Hümeze 104/4.

⁸⁰ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an*, s. 52; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 189-190.

⁸¹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an*, s. 52; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 190.

كَلَّ lafzı, kendisi ile kelama başlanılan bir ifade olur.⁸² Ferrâ'ya (ö. 207/822) göre كَلَّ âyetinde olduğu gibi maba'di ile anlam irtibatı bulunan كَلَّ lafzında da vakfedilmez. İlgili âyette maba'dindeki yeminle irtibatlı olan كَلَّ lafzında vakfetmek, vakf-ı kabîhtir.⁸⁴ Dolayısıyla كَلَّ veya أَلَا (tenbîh) anlamındaki yerlerde كَلَّ edatı ile ibtidâ tercih edilmelidir.⁸⁵ Ayrıca Nebe' 78/4 ve Tekâsür 102/4 âyetlerinde olduğu gibi bazen كَلَّ edatında atıf-ma'tûf ilişkisi dolayısıyla vakf veya ibtidânın her ikisi de uygun olmayabilir.⁸⁶

b. Belâ (بَلَى) Edatı

Kendisinden önceki olumsuz anlamı reddedip olumlu bir ifadeye çeviren بَلَى edatı, Kur'ân'da 16 sûrede toplam 22 yerde⁸⁷ bulunmaktadır. بَلَى edatında vakfın veya ibtidânın tercih edilmesi hususunda farklı görüşler ileri sürülmektedir. Kendisinden önceki istifhamın bir cevabı olduğu için بَلَى edatı ile ibtidâyı uygun görmeyenler olduğu gibi zayıf bir görüş de olsa câiz olarak değerlendirenler olduğu gibi⁸⁸ vakf veya ibtidânın ikisini de uygun görmeyip بَلَى edatının vasledilmesi gerektiğini vurgulayanlar da vardır.⁸⁹ Kanaatimize göre öncesi ve sonrası ile lafız ve anlam irtibatı bulunan بَلَى edatı ile ibtidâ doğru değildir.

İbnü'l-Cezerî, بَلَى edatının geçtiği âyetleri sûre tertibine göre vakf-ibtidâ açısından inceler. Bunun sonucunda En'am 6/30 ve Ahkâf 46/34 âyetlerinde olduğu gibi bazı yerlerde vakfın ve ibtidânın her ikisinin de câiz olmadığını belirtirken; Bakara 2/81, 112 ve Mülk 67/9 âyetlerinde ise ihtilaf bulunduğunu ifade eder. Diğer âyetlerde ise vakfın tercih edilebilirliği üzerinde durur.⁹⁰ Mekki b. Ebî Tâlib ise makabli ve maba'di ile irtibatlı olması dolayısıyla بَلَى edatında vaslın tercih edilmesi gerektiğini belirtir.⁹¹

⁸² İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 192.

⁸³ Müddessir 74/32.

⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 190.

⁸⁵ İbtidânın uygun olduğu كَلَّ (gerçekten) veya أَلَا (tenbîh) anlamındaki كَلَّ edatının bulunduğu âyetler şunlardır: Müddessir 74/32, 54, Kıyâme 75/11, 20, 26, Nebe' 78/3, Abese 80/11, 23, İnfıtâr 82/9, Mutaffîfîn 83/7, 15, 18, Fecr 89/21, Alak 96/6, 15, 19, Tekâsür 102/3, 5. Geniş bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 193-197; Temel, *Nihat, Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, İFAV Yayınları, İstanbul 2006 (4.Baskı), s. 152-158.

⁸⁶ Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, s. 154.

⁸⁷ Bakara 2/81, 112, 260; Âl-i İmrân 3/86, 125; En'am 6/30; A'râf 7/172; Nahl 16/28, 38; Sebe' 34/3; Yâsin 36/81; Zümer 39/59, 71; Mü'min 4/50; Zuhuruf 43/80; Ahkâf 46/33, 34; Hadîd 57/14; Tegâbun 64/7; Mülk 67/9; Kıyâme 75/4; İnşikâk 84/15.

⁸⁸ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an*, s. 77; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 199.

⁸⁹ İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 199.

⁹⁰ Geniş bilgi için bkz. Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an*, s. 73-88; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, s. 197-204; Temel, *Kur'an Kıraatında Vakf ve İbtidâ*, s. 158-163.

⁹¹ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'an*, s. 88.

B. Kelime Sonlarındaki Vakf Uygulamaları

Kıraat imamlarına göre Kur'ân tilâvetinde vakfa konu olan kelimenin sonu ile ilgili sükûn,⁹² revm,⁹³ işmâm,⁹⁴ ibdâl,⁹⁵ nakil, idğâm, hazif,⁹⁶ isbât⁹⁷ ve ilhâk⁹⁸ gibi dokuz farklı vakf keyfiyeti söz konusudur.⁹⁹

Kelimelerin sonundaki vakf uygulamalarını sükûn, revm ve işmâm özelinde daha ayrıntılı inceleyen İbnü'l-Cezerî bu uygulamaları 3 kısımda değerlendirir:

Birincisi, vakfın sadece sükûn ile mümkün olduğu, revm ve işmâmın ise câiz olmadığı 5 yerdur:

- a) Vasl halinde sakin olan kelimeler (فَلَا تَتَّخِزْ).
- b) Vaslda fethalı olan kelimeler (لَا زَيْبَ).
- c) Tâ-i te'nis bulunan kelimeler (عِشَاءُ).
- d) Cemi' zamirleri (أَلَنْذُرْتُهُمْ)¹⁰⁰.
- e) Ârızî hareke bulunan kelimelerdir (وَأَنْذِرِ النَّاسَ).¹⁰¹

İkincisi, sükûn ve revm ile vakfın mümkün olmasına rağmen işmâmın caiz olmadığı yerlerdir. Buna göre esreli kelimelerde (الرَّجِيمِ) hem sükûn hem de revm ile vakfedilebilir. Ancak بِرُؤْمِنِ gibi ârızî kesre bulunan kelimelerde revm yapılmaz.¹⁰²

Üçüncüsü, sükûn, revm ve işmâm ile vakfın mümkün olduğu ötreli kelimelerdir.¹⁰³

⁹² Sükûn, bir harfin üç harekeden de uzaklaştırılmasıdır. Vakfta sükûn, ibtidâda ise hareke esastır. Dolayısıyla harekeli bir kelime sükûn üzere vakfedilmesi esastır. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 120-121; *Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr*, s. 36).

⁹³ Revm, harekeyi az bir sesle okumaktır. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121; *Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr*, s. 36).

⁹⁴ İşmâm, ses olmadan harekeye işaret etmeyi ifade eder. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 121).

⁹⁵ İbdal: Bir harfin başka bir harfle değiştirilmesidir. İbdâl, üç kısımır: 1. Tenvinli mensub bir isimdeki tenvin, elife ibdal edilerek vakfedilir. 2. Vaslda, müennes ta'sı bulunan müfred bir isimdeki tâ-i merbuta, "he" harfine ibdal edilerek vakfedilir. 3. Hareke ve eliften sonra gelen "hemze-i mutetarrife" (bir kelimenin sonundaki hemze) bulunan bir kelime med harfi, ibdâl edilerek vakfedilir. (Detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 120, 129-133).

⁹⁶ Hazif, vasl esnasında sâbit olan yâ'ların vakfta hafzedilmesidir. Ebû Amr ve Ya'kûb'un, Kur'an'da بِكَأَيِّ شَكْلٍ yazılan kelimeye ن harfini hafzederek vakfetmesi veya makabli harekeli bir hâ-i kinâyede (كَيْفًا) vasl halinde telaffuzda sâbit olan med harfinin, vakfta hafzedilmesi de bunun bir örneğidir. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 120, 143 vd.)

⁹⁷ İsbat, vasl esnasında hafzedilen yâ'ların isbâtıdır (okunmasıdır). عَالَمِينَ بِمُضَرِّجِي هُوَ، رَمَى، رَعَى gibi bazı kelimelerde olduğu üzere Kur'an resminde/hattında hafzedilmiş "hâ-i sekt" leri kıraat imamlarından Ya'kûb'un vakfta okuması da (isbât) örnek gösterilebilir. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 120, 133-143)

⁹⁸ İlhak, vakf esnasında sekiz hâ'sunun kelimenin sonuna ilave edilmesidir.

⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 120.

¹⁰⁰ Cemi zamirlerinde sıla yapan Verş, Kâlûn, İbn Kesir ve Ebû Cafer de bu kelimelerdeki vakfı sükûn ile icra ederler.

¹⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 122.

¹⁰² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 123.

¹⁰³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 123.

Vakf esnasında bir kelimenin harekesine revm veya işmâm ile işaret edilmesi, vakfedilen harfin vasl halindeki harekesini beyan etmeyi temin eder. Revm veya işmâm Kur'ân tilâvetini dinleyen kimselerin bulunması durumunda gerekli olabilir. Dinleyen kimse yoksa böyle bir durum söz konusu değildir.¹⁰⁴

İbnü'l-Cezerî sükûn, revm ve işmam konularını ayrıntılı bir şekilde inceledikten sonra ibdâl, isbât, hazif, vasl¹⁰⁵ ve kat'¹⁰⁶ gibi diğer vakf uygulamaları hakkında da bilgi verir. Kur'ân'ın hattı/resmi ile ilgili yönü bulunduğu için bir kelimenin hattına/resmine muvafık bir şekilde vakfın icra edilmesi gerekir. Birleşik yazılan iki kelime, tek bir kelime gibi düşünüldüğü için vakf ikinci kelimedede mümkündür.¹⁰⁷ Ancak bazı durumlarda vakf esnasında harf değişiklikleri (ibdâl), hazfedilen bir harfin isbâtı (isbât), okunan bir harfin hazfedilmesi (hazif), iki ayrı kelimenin tek kelime şeklinde düşünülmesi (vasl) veya tek kelime olarak yazılan iki ayrı ifadenin ayrılması (kat') gibi Kur'ân'ın resmine/hattına uygunluk söz konusu olmayabilir.

Sonuç

Kur'ân'ın anlaşılması ve tefekkür edilerek okunması için özellikle manayı doğru yansıtan bir okuma tercih edilmelidir. Bunun için de manayı tahrif etmeyen vakf yerlerinin tayin edilmesi ve Kur'ân tilâvetinin de buna göre icra edilmesi gerekir.

Kur'ân okuyucusunun nerede ve nasıl vakfetmesi ve tilâvete nereden ve nasıl başlaması gerektiğini konu edinen vakf-ibtidâ literatüründe; âyetlerin lafız ve mana açısından incelendiği ve vakf literatürünün buna göre oluşturulduğu lafız ve mana odaklı bir vakf sistemi benimsenmiştir. Tercih edilen vakf, âyetin yorumunu etkilediği gibi âyetin yorumu da vakfa konu olan kelimenin tercihini etkiler. Âyetteki vakfa uygun kelimelerin belirlenmesi ve vakf hükümlerinin oluşturulması sübjektif bir özellik arz ettiği için vakf-ibtidâ kaynaklarında vakfın kısımları, vakf terminolojisi, vakfa uygun kelimelerin tespiti hususunda yeknesaklık bulunmamaktadır. Ancak Ebû Amr ed-Dânî'nin vakf tasnifinde kullanılan vakf

¹⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 125.

¹⁰⁵ Vasl, *ما لَ غَدَا الرَّسُولُ، أَيْ، مَا* gibi birleşik yazılan iki kelimenin, vakfta da tek bir kelime gibi düşünülmesidir. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 144-151)

¹⁰⁶ Kat', *كَاتٍ*, gibi tek bir kelime şeklinde yazılan kelimelerde, kıraat imamlarından bazılarının ayırarak (kat', fasl) vakfetmeleridir. (İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 151-156)

¹⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, II, 128.

terimleri (vakf-1 tam, vakf-1 kâfi, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabîh) vakf-ibtidâ literatüründe genellikle tercih edilmiştir. İbnü'l-Cezerî de lafız ve anlam açısından vakfları vakf-1 tam, vakf-1 kâfi, vakf-1 hasen ve vakf-1 kabîh şeklinde 4 kısımda değerlendirmiştir. Bundan dolayı İbnü'l-Cezerî'nin, Dâni'nin vakf tasnifini benimsediği düşünülebilir.

Mekkî b. Ebi Tâlib, *el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'ân* isimli çalışmasında كَلَّا ve بَلَى edatlarında vakfın veya ibtidânın tercih edilebilirliğini veya gerekliliğini, ihtiva ettikleri anlam açısından belirlemektedir. İbnü'l-Cezerî de *et-Temhîd fi 'ilmi't-Tecoîd* isimli eserinde, Mekkî b. Tâlib'in incelemediği edatlara da yer vererek كَلَّا , بَلَى , لا , أم , لا , بَلَى , كَلَّا gibi bazı edatları aynı yöntemle vakf ve ibtidâ açısından değerlendirmektedir.

İbnü'l-Cezerî, Secâvendî'nin vakf tanımı ve vakf tercihlerinin tutarlı olmadığını; vakf-1 lâzım olarak isimlendirdiği vakfın, vakf-1 tam veya vakf-1 kâfi, bazen de vakf-1 hasen şeklinde değerlendirilebileceğini belirtir. Ancak söz konusu vakf türlerinin gerekçeleri incelendiğinde her vakf-1 lâzımın vakf-1 tam veya her vakf-1 tamın vakf-1 lâzım olması mümkün değildir. Diğer vakf türleri için de aynı kanaati belirtmemiz gerekir. Kur'ân'da vacib veya haram şeklinde nitelenebilecek bir vakfın bulunmadığını söyleyen müellif, bazı eserlerde vakf-1 vacib olarak da isimlendirilen vakf-1 lâzımdaki gerekliliğin, fıkıh literatüründeki gibi yapılmadığı takdirde cezayı gerektiren "vacib" anlamında düşünülemeyeceğini zikreder. Buna rağmen vakfa uygun olmayan bir kelimedede, âyetin anlamını tahrif etme veya Allah'ın muradının dışındaki bir manayı tevehhüm ettirme düşüncesiyle bilinçli bir şekilde yapılan vakfı ise haram olarak niteler.

Kur'ân tilâvetinde bir kelimedede vakfedilemeyeceğini belirtmek için vakf-ibtidâ âlimlerinin kullandığı لا يوقف على كذا ifadesi, Secâvendî'nin vakf sisteminde لا alameti ile resmedilir. İbnü'l-Cezerî'ye göre Secâvendî'nin de birçok âyette yer verdiği "vakf-1 lâ" alameti, "diğer vakflarda olduğu gibi maba'di ile ibtidâ etmek üzere burada vakfedilemez" anlamını ihtiva eder. İlgili yerde kesinlikle vakfedilemeyeceğini belirtmez. Dolayısıyla bir kelimedede vakf caiz ise o kelimenin maba'di ile ibtidâ da caizdir. Bir kelimenin maba'di ile ibtidâ caiz değilse aslında o kelimedede vakf caiz olsa da tercih edilmemelidir. Eğer vakfedilecekse maba'di ile ibtidânın caiz olmaması dolayısıyla vakfedilen kelimededen veya bu kelimenin öncesindeki bir yerden tilâvete devam edilmesi gerekir. Secâvendî'nin vakf sistemini

benimseyenlerin bir kısmı ise “vakf-ı lâ”nın bulunduğu kelimedede Secâvendî'nin vakftan menetmesini vakf-ı kabîh -vakfın ve maba'di ile ibtidânın hasen olmadığı şeklinde düşündükleri için; Kur'ân tilâvetinde caiz olan vakf-ı haseni terkedip vakf-ı kabîh olan bir yerde durmayı tercih ederler.

Kendisinden önceki ilmî birikimden istifade eden müellif, aynı zamanda bu birikimi tasnif edip değerlendirmiş ve farklı örneklerle konunun anlaşılmasını sağlamıştır. Ayrıca müellifin efrâdını câmi, eğyârını mâni' bir özelliğe haiz vakf tanımı, vakf terimi ile kat' ve sekte kavramlarının farklılığına dair değerlendirmeleri, Secâvendî'nin vakf-ı lâzım ve vakf-ı lâ olarak terimleştirdiği vakflarla ilgili yorumları, kendisinden sonraki birçok eserde nakledilmiştir. Dolayısıyla İbnü'l-Cezerî'nin kıraat ilmi ile ilgili diğer meselelerde olduğu gibi vakf-ibtidâ alanında da kendisinden sonraki âlimlerin müstağni kalamayacağı bir etkisi söz konusudur.

Kaynakça

Akpınar, Ali, “Kur'ân-ı Kerîmde Okuma (Kıraat) Lafızları”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sivas 1998, sayı: 2, s. 217-220.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Ali, es-Sünenü'l-kübrâ (thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2003.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd, es-Sihah Tâcu'l-Lugâ ve Sihâhü'l-Arabiyye (thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr), Dâru'l-İlm, I-VI, Beyrut 1987.

Dabba', Ali Muhammed, “el-Vakfu'l-lâzım”, Künûzu'l-Furkan Dergisi, Mısır 1949, sy:4.

Dânî, Ebu Amr Osman b. Saîd b. Osman, el-Muktefâ fi'l-vakfi ve'l-ibtida (thk. Cemâlüddin Muhammed Şeref), Dâru's-sahâbe, Mısır 2006.

Dârimî, Ebu Muhammed Abdullah b. Abdirrahman b. el-Fadl, es-Sünen (thk. Hüseyin Selim Esed ed-Dârânî), Dâru'l-Muğni, Suud-i Arabistan 2000.

Ensârî, Zekerîyya b. Muhammed, el-Maksad li telhîsi mâ fi'l-Mürşid fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ (Uşmûnî, Menâru'l-hüdâ içinde), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

Firûzâbâdi, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Yakub, el-Kâmusu'l-muhît (thk. Mektebü Tahkiki't-Türâs fi Müesseseti'r-Risâle), y.y., Beyrut 2005 (8. Baskı).

Husârî, Mahmûd Halil, Ahkâmu kiraatî'l-Kur'âni'l-kerîm, Dâru'l-Beşâiri'l-İslamiyye, Mekke 1417 (2.Baskı).

Hüzeli, Ebu'l-Kâsım Yûsuf b. Ali b. Cübâre, el-Kâmil fi'l-kirââtî'l-'aşr ve'l-erba'îne'z-zâideti 'aleyha (thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rufâi eş-Şâyib), Müessesetü Semâ, yy. 2007.

İbn Fâris, Ebü'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya b. Muhammed er-Râzi, Mu'cemu Mekâyisi'l-Lugâ (thk. Züheyr Abdülmuhsin Sultan), I-II, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1986.

İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Yusuf, en-Neşr fi'l-kirââtî'l-'aşr, y.y., Mısır ts.

İbnü'l-Cezerî, et-Temhîd fi ilmi't-tecvîd (thk. Gânim Kaddûrî Hamed), Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 2001.

İbnü'l-Cezerî, Manzûmetü'l-Mukaddime fîmâ yecibü 'alâ kârii'l-Kur'âni en ye'lemehû (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Dâru Nûri'l-Mektebât, Suud-i Arabistan 2006 (4.baskı).

İbnü'l-Cezerî, Manzûmetü Tayyibeti'n-Neşr fi'l-kirââtî'l-'aşr (thk. Eymen Rüşdi Süveyd), Mektebetü İbni'l-Cezerî, Suriye 2012.

İbnü'l-Enbârî, Ebû Bekr Muhammed b. Kasım b. Beşşar, Kitâbu îzahî'l-vakf ve'l-ibtidâ (thk. Muhyiddin Abdurrahman Ramadan), Dımaşk 1971.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim el-İfrîkî el-Mısri, Lisânü'l-'Arab, (thk. Emin Muhammed ve Muhammed Sâdık), y.y., Suûdi Arabistan, 2003.

İbn Tahhân, Ebu'l-Asbağ Abdulaziz b. Ali b. Muhammed el-Endelûsi, Nizâmü'l-edâ-i fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ (thk. Ali Hüseyin el-Bevvab), Mektebetü'l-Meârif, Riyad 1985.

İsmail, Sadık Abdurrahim İsmail, el-Vakfu'l-lâzım fi'l-Kur'âni'l-Kerim mevâdiuhu ve esrâruhu'l-belâgiyye, Dâru'l-Besâir, Kahire 2008.

Kastallâni, Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, Letâifu'l-işârât li fûnüni'l-kirâât (thk. Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye), İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığ, Suud-i Arabistan, ts.

Kayhan, Veli, "Vakf ve İbtidâ İlmi ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri", Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, X/2-2006.

Kırş, Ebû Abdîrrahman Cemâl b. İbrahim, el-Vakfu'l-lâzîm fi'l-Kur'âni'l-kerîm, Dâru İbni'l-Cevzi, Dammâm 1425h.-1426h.

Maşalı, Mehmet Emin, Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi, Otto Yayınları, Ankara 2016.

Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî, el-Vakfu 'alâ kellâ ve belâ fi'l-Kur'ân (thk. Hüseyin Nassâr), Mektebetü's-Sekâfeti'd-Dîniyye, Kâhire 2003.

Mersafî, Abdulfettah es-Seyyid Acemî, Hidâyetü'l-karî ilâ tecvidi Kelâmî'l-Bârî, Mektebetü Tayyibe, y.y., Medine, ts.

Mennâ'u'l-Kattân, Mebâhis fi ulûmi'l-Kur'ân, Mektebe Vehbe, Kahire 1995 (7.Baskı).

Mevsilî, Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. el-Müsennâ et-Temimî, Müsnedü Ebî Ya'lâ (thk. Hüseyin Esed Selim), y.y., Dımaşk 1984.

Muhammed Mutî' Hâfız, "Şeyhu'l-Kurrâ el-İmam İbnü'l-Cezerî", Dâru'l-Fıkr, Dımaşk 1995.

Nasr, Atıyye Kâbil, Gâyetü'l-mürîd fi ilmi't-tecvîd, y.y., Riyad 1994 (4.Baskı).

Nehhâs, Ebû Cafer Ahmed b. Muhammed b. İsmail, el-Kat' ve'l-i'tinâf (thk. Abdurrahman b. İbrahim el-Matrûdî), Dâr-u Âlimi'l-Kütüb, Riyad 1992.

Nisâbü'rî, el-Hâkim Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed, el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn (thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1990.

Nisâbü'rî, Nizâmuddîn Hasan b. Muhammed b. Hasan el-Kummî (nşr. Zekerîya Umeyrat), Garâibu'l-Kur'ân ve regâibu'l-furkân, Dâru-l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1996.

Öge Ali, "Rivâyet ve Dirâyet Tefsirlerinde Tertîl Âyetlerinin Yorulanma Biçimi", Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Kahramanmaraş 2015, cilt: XIII, sayı: 25.

Öge Ali, Dereli M. Vehbi, Kur'an Bilgisi Soru Bankası, Kitap Dünyası, Konya 2014 (4.Baskı).

Pâlûvî, Hâmid b. Abdulfettah, Zübdetü'l-İrfan, y.y., İstanbul ts.

İsfehânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb, el-Müfredât (thk. Muhammed Seyyid Geylânî), Dâru-l-Ma'rife, Lübnan ts.

Tayyâr, Müsâid b. Süleyman b. Nâsır, Vukûfu'l-Kur'ân ve eseruhâ fi't-tefsîr dirasetün nazariyyetün me'a tatbîki 'ale'l-vakfi'l-lâzım ve'l-mute'ânik ve'l-memnu', y.y., Medine 1431.

Temel, Nihat, Kur'ân Kiraatında Vakf ve İbtidâ, İFAV Yayınları, İstanbul 2006 (4.Baskı).

Temel Nihat, Kırâat ve Tecvid Istılahları, İFAV Yayınları, İstanbul 2013 (3.Baskı).

Tirmizi, Muhammed b. İsa b. Sevre, Sünenü't-Tirmizî (el-Câmi'u'l-Kebîr) (thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut 1998.

Ummânî, Ebû Muhammed Hasan b. Ali, el-Mürşid fi'l-vakfi ve'l-ibtidâ (thk. Muhammed b. Hamûd b. Muhammed el-Azûrî), y.y., Suud-i Arabistan 1423.

Uşmûnî, Ahmed b. Muhammed b. Abdulkerim, Menâru'l-hudâ fi beyânî'l-vakfi ve'l-ibtidâ (ta'lik eden: Ebu'l-Alâ el-'Adevî), Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 2002.

Ünlü, Demirhan, "Vakf ve Vakfın Hükümleri", Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi, IX/98-99, 1970.

Safâkusî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed en-Nûri, Tenbîhu'l-gâfilîn ve irşâdu'l-câhilîn (tash. Muhammed Şâzelî en-Neyfûr), Müessesâtü Abdulkerim b. Abdillah, Tunus 1974.

Secâvendî, Ebû Abdullah Muhammed b. Tayfur, İlelu'l-vukûf (thk. Muhammed b. Abdullah b. Muhammed el-İdî), Mektebetü'r-Rüşd, Riyad 2006.

Secâvendî, Kitâbu'l-vakfi ve'l-ibtidâ (thk. Muhsin Haşim Derviş), Dâru'l-Menâhic, Ürdün 2001.

Sehâvî, Ebu'l-Hasan Alemüddin Ali b. Muhammed b. Abdussamed, Cemâlü'l-kurra' ve kemâlü'l-ikrâ' (thk. Ali Hüseyin el-Bevvab), Mektebetü't-Türâs, Mekke 1987.

Suyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddin Abdurrahman b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî, el-İtkân fi ulûmi'l-Kur'ân (thk. Merkezü'd-Dirâsati'l-Kur'âniyye), İslami İşler, Davet ve İrşat Bakanlığı, Suud-i Arabistan ts.

Yüksel, Ali Osman, İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr, İFAV Yayınları, İstanbul 1996.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî, Esâsu'l-belâga (thk. Muhammed Bâsil Uyûnu's-Sûd), I-II, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

Zerkeşî, Bedruddîn Muhammed b. Abdullah, el-Burhan fî ulûmi'l-Kur'ân (thk. Muhammed Ebu'l-Fadl), Dâru't-Turâs, Kahire ts.